

SZAKTÖRTÉNET

A HÁBORÚS ANYAGELLÁTÁS, UTÁNPÓTLÁS ELVE ÉS RENDSZERE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Horváth Attila¹

A két világháború közötti magyar anyagellátási, utánpótlási rendszert az eddig megjelent tanulmányok és könyvészeti anyagok szinte kivétel nélkül egységes egészként kezelik és mutatják be az olvasó számára. Kutatásaim során meggyőződtem, arról hogy ez a terület mind az elmélet, mind a gyakorlat területén szerves fejlődésen ment át és nem lehet merev egészként kezelni. A témával foglalkozó kutatók menségére legyen szólva a változásokat ebben az időszakban a források hiánya, illetve a trianoni békeszerződés következtében bevezetett kényszerű rejtés miatt nehéz nyomon követni. Tanulmányomban - a tejjességre törekvés szándéka nélkül - a háborús anyagellátás elveit és rendszerét, illetve azok változásait kívánom bemutatni a Magyar Királyi Honvédség 1922-es újjászervezésétől Magyarország második világháborús hadba lépéséig.

Az anyagellátást a két világháború között az ellátó szolgálat tüzérségi segéd-, műszaki segéd-, hadbiztosi-, egészségügyi-, állategészségügyi-, gépkocsi és üzemanyag pótlás- és vonatszolgálat és pótlás szolgálati ágainak intézetei végezték. A Magyar Királyi Honvédségben az utánszállítás irányítását végző ellátó szolgálatot a Fővezérségnél az anyagi osztály, seregtesteknél és hadművelleti egységeknél azok parancsnokságainak

1. Dr. Horváth Attila alezredes, a hadtudomány kandidátusa, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem logisztikai tanszék docense.

2. A parancsnokságok egymástól három jól elkülöníthető osztályra tagozódtak: I. a. hadművelleti, I. b. hírszerző és kémelhárítási és I. c. anyagi. Az anyagi osztályt általában hadseregnél a szállásmesterek, hadtestnél és hadosztálynál az anyagi vezérkari tisztek szállásmester alárendeltségébe tartoztak az ellátó szolgálathoz tartozó szolgálati ágak vezetői, míg az anyagi vezérkari tisztekhez (hadtest, hadosztály tagozatban) sajátos szolgálati viszony fűzte őket. Az ellátó szolgálat szolgálati szemé lyeinek az "öntevékenysége és önállósága" megtartása miatt mellérendeltségi viszonyban álltak az anyagi vezérkari tiszttel. Egymás folyamatos tájékoztatása és döntési kompetenciájának tiszteletben tartása mellett, az együttműködést irányították. Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban olyan esetekben, amikor mindkét szolgálati állásra vonatkozó megállapítást teszek, csak a szállás - mester kifejezést használom.

I. c. osztályai irányították, amelyek élén a szállásmesterek illetve anyagi vezérkari tisztek álltak.²

Az ellátás zavarai esetén a vitás kérdéseket a vezérkari főnök döntötte el, azzal a felhatalmazással, hogy szükség esetén a szolgálatiág - vezetőket az anyagi vezérkari tisztt alá rendelje.³ Az ezredeknél az anyagellátást a 2. segédtsízt, a zászlóaljknál a segédtsízt, a századoknál a szolgálatvezető irányította. Minden ellátási tagozat a kialakított hadrenben annyi intézettel és szállítóeszközzel rendelkezett amely a harc - hadművelet alatti anyagi szükséglet biztosítását fedezte.

A hadsereg anyagi igényeit a hadműveleti területen való helyszíni beszerzéssel és az anyaországból való utánszállítással biztosították. Az ellátásért és az utánszállítás végrehajtásáért való felelősségi területeket egymástól markánsan elkülönítették. A szükséglet megállapításánál *nem alakítottak ki merev arányokat a helyszíni beszerzés és az utánszállítás között*. Azt az elvet vallották, hogy utánszállítani a szállítóeszközök hiányában csak azokat a javakat szabad, amelyeket a hadműveleti területen nem lehet beszerezni. Természetesen a helyszínen való beszerzés és a vele járó gyűjtés, feldolgozás is indukált anyagszállításokat. Az anyagutánpótlás a szolgálati ágak által kezelt anyagnemenként történt. Ez alól kivételt képezett a tüzérségi segédszolgálat, mivel a hadműveleti területen a lőszerbiztosítás, és a tüzérség személyzetének és lovainak pótlása is a feladatkörébe tartozott.⁴

Az ellátásért és utánszállításért való felelősségi területeket a Fővezérség által meghatározott hadműveleti területen kijelölt körletekkel különítették el. Eszerint megkülönböztettek „*csapatkörletet*”, azon területet, amelyen a csapatok a vonattal bezárólag meneteltek, elhelyezkedtek vagy harcoltak. A „*Vonatkörletet*” a hadosztálynál és a

3. E-1-es Harcászati Szabályzat - a továbbiakban H.SZ. - 1924. I. rész. 2. füzet. 1475. pont. 292. o. Az első világháború tapasztalatainak rossz értelmezése folytán határozták meg ezt a centralizált vezetés elvének ellentmondó irányítási gyakorlatot, a bevezetett rendszerben a hatásköröket nem határolták el egymástól megfelelően.

4. Erre azért volt szükség, hogy a tüzérség személyzete és lovai közvetlenül és a többi fegyvernemnél gyorsabban legyenek pótolva. A személyzet és lovak pótlását a tüzérségi segédszolgálat végrehajtó intézetébe, a lőszertelepbe szervezett tüzér pótosztág végezte

hadtestnél jelöltek ki, azon területet értették alatta, amelyeken a seregtestek seregvonata mozgott, vagy elhelyezkedett. A „**hadtáp terület**” kiterjedése a hadtest vonatkörlet hátsó határától a záróvonalig tartott. Itt mozogtak, vagy helyezkedtek el a hadsereg és Fővezérség közvetlen seregvonatok.⁵

Kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a súlypont- és tartalékképzésnek. A legfontosabb csapatok, anyagok részére képeztek tartalékokat, és a kiemelt feladatot végrehajtó hadműveleti egységek számára biztosítottak prioritást. A seregtestek utánszállítási vonalait olyan mértékben közelítették a csapattestekhez, amennyire az adott viszonyok között az lehetségessé vált a vételezési távolságok minimálisra csökkentése érdekében.

Az üresen hátramenő szállítóeszközöket személyek, (elsősorban sérültek, betegek) és feleslegessé vált, vagy zsákmány anyagok visszashállítására használták fel. A visszashállítás sorrendjét és módját a vezető orvos, illetve anyaggyűjtő tiszt javaslata alapján a szállásmester határozta meg.

Az utánszállítás rendszerében elsődleges szállítóeszköznek a vasutat tekintették az ellátási bázisok és felvonulási terület, majd a kijelölt hadműveleti terület között. Víziúton csak a nagytömegű anyagszállítást tartották elfogadhatónak és csak olyan anyagok szállításakor, amelyeknél a beérkezési időt nem kellett konkrét időponthoz kötni. Az anyaországból nagyvolumenű gépkocsi utánszállítással nem számoltak az ország úthálózatának kiépíttlensége és gépjárművek hiánya miatt.

A hadműveletek megkezdésének alapvető feltételül szabták meg azok anyagi megalapozottságát. Ezért elsődleges követelményként kezelték, hogy a seregtestek felvonulását az anyagi felvonulás előzze meg.⁶ A valóságban az anyagi eszközökkel megrakott szerelvényeket a vasútvo-

5. Szükségesnek látszik a Magyar Királyi Honvédség hadrendi elemei osztályozásának ismertetése is eszerint; a csapattesteket ezredek, önálló zászlóaljok, önálló osztályok alkották. Az osztályokhoz tartoztak a zászlóaljok és az osztályszintű szervezetek, az alosztályokhoz a századokat és útegeket sorolták. A magasabb hadrendi elemeket hadműveleti egységekre és seregtestekre osztották fel. A hadműveleti egységek: hadosztály, lovashadosztály, és ezekhez hasonló nagyságú egységekből álltak. A seregtestekhez a hadműveleti egységeknél nagyobb kötelékeket sorolták, hadtest, hadsereg. A seregtest elnevezést gyűjtő fogalomként is használták a szabályzatokban és hivatalos iratokban.

6. Suhay Imre: A hadműveletek anyagi előkészítése. I. rész. Magyar Katonai Közlemények. 1924. 5-8. füzet 330-341. p.

nalak teljesítőkéességének behatároltsága és a seregtettek gyors felvonulásával kapcsolatos elképzelések miatt csak a csapatszállítmányokkal egy időben tudták elindítani. Az „*anyag felvonulás*” első ütemében a hadtápbereendezéseket, raktárakat kiépítő és berendező tiszteket és munkásalakulatokat irányították a felvonulás körzetébe. A kijelölt csapatok felriasztásának - továbbiakban „Fr.” - elrendelése után a kialakult helyzetnek megfelelően az első felvonulás anyagi megalapozottságához szükségessé váló szállításokhoz az „*Irányítási*” adatokat a Központi Szállításvezetőség részére, a békében elkészített tervek felhasználásával, a vezérkar főnök utasítása alapján a Fővezérség anyagi osztálya adta meg. A felvonulási körzetbe induló lőszert lőszervonatokba-, az élelmezési anyagot élelmezési típusvonatokba rendezték össze.⁷ Az élelmiszerek és lőszer szállításakor arra törekedtek, hogy az anyag megóvás érdekében zárt vagonokat használjanak. A lőszerral megrakott vasúti kocsikra a szállítás biztonsága miatt kék cédulákat ragasztottak.⁸

Az anyag utánpótlás rendszerében arra törekedtek, hogy az anyaország vasúti szállítások végállomásai olyan távolságra közelítsék meg a csapatokat, amennyire azt a vonalhálózat lehetőségei és a hadművelleti helyzet megengedte. Ezért azt az elvet vallották, hogy a hadsereg rendelkezzen legalább egy teljesítőképes (I. rangú) vasútvonallal.⁹ A hadsereg a Fővezérség anyagi osztályára továbbította az igényléseket, ahonnan feldolgozás után a HM-nek, vagy közvetlenül a központi raktáraknak, hadiüzemeknek adták meg az összesített szükségletet tartalmazó igényléseket. A kiutalt anyagot a katonai vasúti hatóságok útmutatásai szerint rendezték szállítmányokba és a hadművelleti területre irányították a sürgősségi sorrendnek és a szállítási helyzetnek megfelelően. A kiutalt anyagmennyiségről és a szerelvények érkezésének idejéről a Fővezérség anyagi osztálya értesítette a hadsereg szállásmesterét.

7. A lőszervonatokat szervezetenként és fajtánként, az élelmezési anyagokat pedig anyagnemenként (liszt, Sz. és T. élelmezés, zab, széna, szalma és élő marha) rakodták, jelölésükre római számot alkalmaztak.

8. Hadtörténelmi Levéltár - a továbbiakban HL. - Vkf. Eln. VI/ 3.o.

9. E-1-es H. Sz. 1924. I. rész. 2. füzet. 1486. pont. 300. o.

A katonai vasúti hatóságok a hadtápterület *kezdő állomásáig* irányították a szállítmányokat. A hadsereg szállásmester a kezdő állomáson a szolgálatiág - vezetők képviselőiből álló kirendeltséget állított fel, általában egy vezérkari tiszt vezetésével.¹⁰ A szállítmányok feletti rendelkezést a hadsereg ezen az állomáson vette át, amelyet vasútműszaki tekintetben továbbra is a vasúti hatóságokkal együttműködve gyakorolt. A kezdő állomások döntően átvevő - elosztó szerepet tölthettek be. Raktározást és tárolást ezeken az állomásokon csak az elengedhetetlenül szükséges mértékben végeztek, a belső anyagmozgatás nagyságrendjét az elosztási munkák által követelt minimális szintre korlátozták.

Az anyagi eszközök és hadfelszerelések döntően vasúti szállítással kerültek tovább a felvételező állomásokra (az utánszállítás menetét a felvételező állomások egységes telepítése esetén a tanulmány végén található vázlat szemlélteti), ahova a seregtesteket utalták. Kedvező szállítási helyzetben minden hadosztály részére külön felvételező állomást jelöltek ki. A felvételező állomások elosztása egyben *ellátási csoport képzést* is jelentett. Abban az esetben, ha egy ellátási csoporthoz több hadosztály is tartozott, akkor utánszállítási kirendeltséget telepítettek az egységes vezetés feltételeinek megteremtése érdekében. A kiutalt anyagot a szolgálati ág intézetei vették át, tárolták, raktározták és osztották el a szolgálati ág - vezetők utasításai alapján. Szervezetszerű felvételező állomással csak a hadbiztossági szolgálat rendelkezett az élelmezési készletek átvételére, raktározására és kiadására. Az egyéb szolgálati ágak a szállítási helyzetnek és a szállított anyagok mennyiségének megfelelően az alárendeltségükbe tartozó intézet szervezetéből különítették ki - a várható feladat függvényében - a felvételező állomás állományát.

Amennyiben ezt a vasútvonalak teljesítőképessége vagy az állomások kiépítettsége nem tette lehetővé, a szomszédos állomásokat is igénybevételek. A vasúti végállomás lemaradásakor, vagy vasútműszaki akadály keletkezésekor, a települést átrakóállomás közbeiktatásával meg kellett osztani. **A telepítési hely kiválasztásánál a meglévő rakodók, raktárak, telepek, kiépített utak kihasználására törekedtek.** A szigorúan vett

10. Általában a tüzérségi segédszolgálat, műszaki segédszolgálat, hadbiztosi szolgálat, egészségügyi szolgálat, üzemanyag és gépjármű pótlás és az anyaggyűjtő szolgálat szakközegeit küldték ki.

11. E-1-es H.Sz. 1924. I. rész. 2. füzet. 1486. pont 209-302. o.

rejtési szabályok miatt a működést úgy kellett megszervezni, hogy az anyagkiadások idejét változtatni lehessen, és a beérkező oszlopok a felvételezést gyorsan be tudják fejezni.¹¹

Az átrakóállomások közbeiktatásával az utánszállítás folyamata jelentős mértékben lelassult, mivel a rendszer egy, az optimális működés szempontjából idegen elemmel bővült. A torlódások, fennakadások elkerülése érdekében növelni kellett a rakodóerő és a szállítóeszköz mennyiségét. A vezetés és irányítás feltételei lényegesen megváltoztak, mivel az együttműködés és összeköttetés zökkenőmentes megszervezésének, fenntartásának feladatai megnehezedtek.

A hadosztályok a saját, vagy a szolgálatiág - vezetők által kijelölt és biztosított szállítóeszközökkel továbbították a kiutalt anyagokat részben a *felvételező helyekre*, részben az adott szolgálatiág intézetéig. A felvételező helyeket anyagnemenként külön, az ellenség tüzéségi fegyvereitől védett, de jól megközelíthető helyekre telepítették a csapatkörlet hátsó határán. Működésük rendjét az anyagi vezérkari tiszttel egyetértésben a szolgálatiág vezetők határozták meg, és akár naponta áttelepülhettek a hadműveleti helyzet függvényében.

A csapatokhoz a harc megvívásához szükséges anyagokat a felterjesztett igénylésük és a szolgálatiág vezetők kiutalásai alapján, az anyagi vezérkari tiszt utasításai szerint kapták meg. A csapatvonatok általában a lőszer kivételével felvételezték a részükre kiutalt anyagokat, előljáró általi kiszállításra csak ritkán került sor.

Az utánszállítás lebonyolításával összefüggő nézetekben bekövetkezett változások

Az 1920-as években a Magyar Királyi Honvédség háborús hadrendje túl sok vonat alakulatot foglalt magába. Ez azt jelentette, hogy lehetetlené teszi a hadsereg gyors felvonulását és manőverezését. Ezért az u.n. "középpontiasan" szervezet utánszállítási rendszerre tértek át. A hadosztályok, hadtestek seregvonatait 1933-ban csökkenteni kellett, ez az utánszállítás irányítását szab és végrehajtása módszereinek gyökeres megváltozásához

vezetett. Az anyagi ellátás megszervezését súlyozni kellett. Az addig egymáshoz lánc szerűen kapcsolódó ellátó és szállító szervezetek zöme hadsereg-parancsnoksághoz került. A hadsereg szállásmestere az alárendeltségébe tartozó hadműveleti egységek anyagi ellátását lényegében a hadtestparancsnokságok kihagyásával, közvetlenül vezette. A „*központi-
asan*” megszervezett utánszállítás keretében a hadsereg saját, de többnyire a Fővezérség által rendelkezésre bocsátott szállítóeszközökkel szállította ki a hadosztályok anyagi szükségletét azok felvételező helyéig.¹²

A folyamatos utánszállítás azonban megkövetelte a szűk keresztmetszetet képező elosztó-, felvételező-, átrakóállomásokon végzendő munkák gyorsítását, és az egyébként az anyag átadás-átvétellel törvényszerűen együtt járó bizonylatolás idejének lerövidítését. Az anyagáramlás folyamatában elkerülhetetlenül jelentkező tárolási, raktározási, elosztási feladatok elvégzésére az addigi utánszállító kirendeltségek, átrakó- és felvételező állomások funkcióinak átvételére, létrehozták az egyetemes jellegű szervezetszerű anyagi alakulatokat, az ún. **ellátóoszlopokat**. Ezeket a hadtérület kezdő vasútállomására, illetve a hadműveleti területen az alkalmazás függvényében átrakó- illetve felvételező állomásként telepítették. Az ellátóoszlopok mint egyetemleges anyagi intézetek, magukban foglalták az oszloptörzset, az átrakó állomás-, a felvételező állomás- és munkásosztagokat, valamint a gazdasági hivatalt. Az átrakó- és felvételező állomások feladatait az ellátó oszlopok létrehozásával integrálták az anyagi szolgálatok szakszemélyzetének egyesítésével.¹³

Az ellátóoszlopok létrehozásával az ellátás szervezése is egyszerűsödött, és a megalakított csoportokat kiszolgáló anyagi intézet szervezete egységesebbé vált. Elvileg, lehetőség szerint külön, minden hadosztály és a felső vezetés által létrehozott vonatscsoport anyagi alapjának biztosítása érdekében külön ellátóoszlopot kapott.

Az ellátóoszlopok decentralizálása ellenére is azok a szállásmester alárendeltségében maradtak, aki meghatározta a telepítés módját és helyét.

12. HL. Vkf. Eln. VI/3.o. 136.994/1933.

13. Vezérfonal az anyagi ellátás végrehajtására a csökkentett seregvonatokkal kapcsolatban. Segédlet. A Honvédelmi Minisztérium kiadványa. Bp. 1933. - a továbbiakban - Vezérfonal: 5. o.

Az ellátóoszlopok nem kerültek az anyagi vezérkari tisztek vagy a vonat parancsnokok alárendeltségébe még akkor sem, ha az ő működési területükön tevékenykedtek. A szállásmester a hadműveleti terület hadtáp kezdő állomására beérkezett anyagokat a saját ellátóoszlopával vette át és osztatta el. Amennyiben az elosztóállomás forgalma vagy a meghatározott terület vasútműszaki jellemzői azt megkívánták, az anyaországból beérkező szállítmányokat több ellátóoszloppal rendezték. A kezdőállomásra kirendelt oszlopok működésének összehangolására továbbra is kirendeltséget állítottak fel, vezetésére általában vezérkari tisztet jelöltek ki.¹⁴

Az ellátóoszlopokat kedvező utánszállítási helyzetben egységes, kedvezőtlen körülmények között megosztott telepítésben alkalmazhatták. Az anyagáramlás gyorsaságának és a hatékony vezetés feltételeinek megteremtése céljából egyaránt az egységes telepítést tartották kívánatosnak, mivel ebben az esetben az utánszállítási folyamatot nem szakították meg átrakodással és raktári műveletekkel. Egységes telepítéskor az anyagátadást is a vasúti végállomáson, vagy annak közelében hajtották végre. A megosztott telepítésre, a már tárgyalt elvek szerint, bonyolult hadműveleti és utánszállítási helyzetben került sor, a vasúti végállomás lemaradásakor. A kényszerű, megosztott telepítéskor az ellátóoszlop parancsnoka az átrakóállomáson tartózkodott. Az utánszállítási vonal erőteljes leterheltségekor, vagy ha azt a vasúti hálózat gyér sűrűsége azt megkívánta, egy vasúti végállomáson több ellátóoszlopot kellett üzemeltetni. A szállásmester az egységes irányítás biztosítása érdekében külön közeget - általában vezérkari tisztet, (H. A.) -s rendelt ki.

A hadosztályok utánszállító egységeit a kiutalt anyagok eljuttatására az ellátóoszlopoktól a hadosztály felvételező - helyre csak szükség esetén, az utánszállítási rendszer összeomlásakor vonták be. A hadműveleti egységek rendszeresített szállítóeszközeikkel a felvételező - helyről belső szállításokat végeztek a csapatok felé. A felvételező helyek a korábbi szolgálati áganként való település helyett egységes rendszerben települtek az anyagi vezérkari tiszt által kijelölt helyen, így a csapatok vételezése, illetve

14. Az elosztó állomásra kiküldött vezérkari tiszt vezetése alatt álló kirendeltség állományát csökkeneni lehetett, mert az ellátó oszlopok szakközegei a szervezet jellegéből fakadóan a korábbi feladatokból átvettek

a kiszállítást végző kocsioszlopok megrakása egy körletben történt, egyszerűsítve és lerövidítve ezzel az országos járművek megrakását. A hadosztályvonatok csökkentése az ellátás szempontjából tovább szűkítette a hadműveleti egységek önálló irányban való alkalmazásának lehetőségét. A felvonulási és alkalmazási tervek készítésekor viszont eleve számoltak - főként határbiztosítási feladatok ellátására - hadműveleti egységek vagy azok részeinek elkülönített alkalmazásával, elsősorban a román arcvonalon.¹⁵ Az átszervezéssel a hadosztályvonatok csökkentése miatt, ilyen esetekben az előző időszakhoz képest nagyobb mértékű anyagi megerősítésre volt szükség. Ebben az esetben a Fővezérség biztosított utánszállító egységeket, anyagi- és egészségügyi intézeteket az önálló feladat végrehajtásának időtartamára.

Ezek a változások tették lehetővé az ellátási elemeknek már említett láncszerű egymásba fonódásával együtt járó tagozatonkénti utánpótlási folyamat megszűnését. Az új elvek szerint a vasúti végállomástól a hadosztályok felvételező - helyéig az utánszállítást a hadseregpáncsnokság hajtotta végre a saját szállítóeszközeivel. Az egyes szolgálati ágak intézeteinél is szervezeti változások következtek be, és ezzel párhuzamosan működési elveik is a „*központiasan*” szervezett utánszállítási rendszernek megfelelően módosultak.

A löszertelep megszüntetésével egyidejűleg csökkentették a seregvonattal szállítandó löszér mennyiségét. A csökkentést az tette lehetővé, hogy a löszérfogyasztás mértékének megállapításánál a mozgóháború lövésszaki követelményeit érvényesítették. Ez alapján könnyű csatanapon 0,5 (1), közepes csatanapon 1 (2), heves csatanapon 1,5 (3), - erőszakos folyamátkelések során és erődítmény megtámadásakor az érték a megállapított norma értékének kétszeresére is emelkedhetett -javadalmaszás löszérfogyással számoltak.¹⁶ Az 1933-as átszervezést követően a löszér tüzérségi segédszolgálat feladatköréből kikerült a tüzérség személyzete és lovai pótlása.

15. HL. Vkf. Eln. VI/ 1.o. 9.010/hr./1935.

16. Vezérfonal: 11. o. A zárójelben levő értékek az 1924-ben meghatározott normát jelentik

A kialakított elvek szerint valamennyi fegyvernem személy- és a ló pótlását egységesen kellett kezelni.¹⁷

A hadbiztossági szolgálathoz tartozó élelmezési anyagok beszerzési- és szállítási problematikájának megoldása vált tulajdonképpen az átszervezés legfontosabb feltételévé. Az élelmezési anyagok biztosításának módját gyökeresen megváltoztatták, és azt szinte teljes egészében a helyszíni beszerzésre alapozták. Az élelmezési anyagok típusvonalakkal való utánszállításával az anyaországból csak az első felvonuláskor, illetve akkor számoltak, ha a hadművelleti terület segélyforrásai nem bizonyultak elegendőnek.¹⁸ A helyszíni beszerzés kiterjesztését egyrészt a vezérkar a lehetséges hadszínterekkel kapcsolatos számvetések, másrészt a várható háború felszabadító jellege miatt tartotta lehetségesnek, mert feltételezték a helyi lakosság - a trianoni határokon kívül élő magyarok - együttműködését.

Az élelmezési ellátás aktuális problémái megoldásával kapcsolatban a Magyar Katonai Szemle szerkesztősége 1932-ben pályázatot írt ki, és a legjobb pályamunkákban megfogalmazott nézeteket az új szabályozók kialakításakor figyelembe vették. Putz Mátyás - akinek a pályamunkáját az értékelést követően 1.000 pengővel jutalmazták - lényegében a „központiasan” szervezett utánszállítási rendszer megvalósítását javasolta, a mozgó javadalmazás szintjének csökkentésével. Az általa kidolgozott változat szerint a lecsökkentett mozgó javadalmazás nagysága lehetővé tette, hogy a vasúti végállomásról a hadművelleti egységek napi szükségletét átrakás nélkül lehessen kiszállítani. Felismerte a helyszíni beszerzés feszes megszervezésének és végrehajtásának fontosságát. Az ezzel kapcsolatos súlypont áthelyeződéssel törvényszerűen jelentkező feladatok megoldására a hadrendbe levő ellátó hivatalokat alkalmatlannak ítélte meg, és beszerző különítménnyé átszervezését javasolta. Putz szerint a beszerző különítmény megalakításával az ellátó hivatal szakszemélyzetét meg kellett kétszerezni, az addigi 30 fő helyett 60 főt

17. HL. Vkf. Eln. VI/6.o. 72.112/1938.

18. Vezérfonal: 12. o.

tartott a beszerzési feladatok elvégzésére kívánatosnak. Az utánszállítási igények kielégítésére a különítményhez rendszeresített utánszállító lépcsőfelállítását javasolta.¹⁹ A beszerzés megnövekedett feladatai elvégzésére az ellátó hivatalokat alkalmatlannak ítélte meg *Koncz György* is - akinek a pályázatát megjelenésre alkalmasnak ítélte meg a bíráló bizottság - Az általa kidolgozott javaslat szerint felállítandó hadosztály gazdasági osztályok rendszeresítése és a hadműveleti egységek vonatai csökkentése nem haladta meg azt a mértéket, amivel a mozgékonyaságon számottevően javítani lehetett.²⁰

A Vezérfonal az anyagi ellátás végrehajtására a csökkentett seregvonatokkal kapcsolatban. című segédlet kiadásával végül is a kétlépcsős beszerzési rendnek megfelelően, a beszerzés súlypontját - ami egyben térbeli kiterjedés és a beszerzés célja miatt második lépcsőt is jelentett - képező hadműveleti terület hátsó határára, a hadtáp terület gabonaneműinek, vágóállatainak és más élelmezési készleteinek begyűjtésére, az ún. **élelmeszerző oszlopokat** rendszeresítették. Az 1933-ban létrehozott új anyagi szervezet létszáma a Putz Mátyás által megalakítandó szerző különítményét is meghaladta, mert állományába 4-5 élelmezésügyi gazdasági tisztet, 3 altisztet, 120-140 főnyi legénységet, 1 kocsioszlopnak megfelelő számú országos járművet és 3 db. motorkerékpárt szerveztek.

A kialakított elvek szerint a hadsereg legalább annyi élelmeszerző oszloppal rendelkezett, mint ahány hadosztály tartozott az alárendeltségébe. Az élelmeszerző oszlopok a begyűjtött készleteket rendszeresített szállítóeszközökkel, a vezetésükre kirendelt hadbiztosok utasításai szerint a kijelölt fiók- majd fő gyűjtőhelyekre szállították.²¹ A fő gyűjtőhelyek települési körletének meghatározásánál arra törekedtek, hogy azok vasútállomásokon, vagy nagyobb útsomópontokon legyenek, és egyben biztosítsák a megfelelő feldolgozás - pl. malom- valamint az előírászerű raktározás feltételeit. A fő gyűjtőhelyekről a hadsereg szál-

19. Putz Mátyás: Háborús élelmezés megszervezése a mai közlekedési viszonyok mellett. Közzétette az Magyar Katonai Szemle. 1933. évi. 8. szám 159-173. o. és 1933. 9. szám 160-187. o.

20. Koncz György: Háborús élelmezés megszervezése a mai közlekedési viszonyok mellett. Közzétette az Magyar Katonai Szemle. 1933. évi. 10. szám. 161-193. o. és 1933. 11. szám 169-199. o.

21. Vezérfonal: 12-13. o.

lászmesterei az ellátó oszlopokon keresztül a hadműveleti egységekhez akkor szállítták ki helyi utánszállítás formájában az élelmezési létszám-nak megfelelő élelmezési anyagot, ha a csapatok és hadosztályok -amely a begyűjtés folyamatában első lépcsőt képezett - beszerzése eredménytelen maradt. A csapatok és hadosztályok ellátó hivatalaiból lényegében változatlan állománnyal megszervezett ún. élelmező oszlopok a folyó élelmezéshez szükséges készleteket gyűjtötték.²²

Az egészségügyi szolgálatban az 1933-as átszervezés során a hangsúlyt elsősorban arra fektették, hogy a sebesülteket és betegeket minél gyorsabban elszállítsák a seregtestektől. Ugyanakkor az intézetek zömét, vagyis az ellátás súlypontját hátra - a hadtápterületre - helyezték. Az említett változásokból következően növelni kellett a sebesültszállító gépkocsioszlopok számát. Az „Fr.” hadrendben a hadosztályok és a hadtestek egyaránt 1-1 sebesültszállító gépkocsioszloppal rendelkeztek.²³ Az oszlopok szervezetszerüleg 10 db., 4 fekvő vagy 6 ülő sérült befogadásra alkalmas különleges, vagy a szükséges átalakítás elvégzése után 20 db. hatszemélyes személygépkocsikból álltak. Amennyiben személygépkocsikat tettek alkalmassá beteg-, vagy sebesültszállításra, akkor gépjárművenként 2 fekvő, vagy 5 ülő sérült szállító kapacitással számoltak.²⁴

A „központiasan” szervezett utánszállítási rendszer bevezetésével megváltozott a vezető szervek szerepe az utánszállítás és ellátás megszervezésében és irányításában. A Fővezérség anyagi osztályának tevékenysége az ellátás szempontjából korábban a hadműveleti területen működő seregtestek anyagi ellátásának biztosítására korlátozódott, kapcsot képezve a HM-en keresztül a hadiipar és a hadsereg között. Az anyagi eszközök utánszállítását a már tárgyalt rendszerben a hadsereg kezdő állomásáig szervezte. A megváltozott rendszerben a Fővezérség szabályozó funkciója növekedett, mert az a hadművelet időtartamára a hadsereg rendelkezésre bocsátotta a szükséges anyagi intézeteket és szállító erőket. A szabályozó funkció főként az első felvonulás során érvényesült, mert a kijelölt hadszíntereknek megfelelően a felvonulási tervekben a

22. Vezérfonal: 14. o..

23. HL. Vkf. Eln. VI/ 1.o. 9.010/hr./1935.

24. Vezérfonal: 19. o.

megerősítéseket előre meghatározták. A Fővezérség a hadsereg utánszállítási és ellátási rendszerébe közvetlenül általában csak akkor avatkozott be ha a működési körülmények a szabályzatokban, utasításokban leírtaktól lényegesen eltértek, vagy a hadműveleti helyzet azt megkívánta.²⁵ A hadsereg szállásmesterének és ezáltal törzskari szervezetének, azaz az I/c. osztálynak a szerepe az utánszállításért és az ellátásért való felelősség megváltozásával párhuzamosan teljes egészében módosult, mert a hadosztályok felé irányuló szállításokat közvetlenül irányították. A hadtestparancsnokságok szerepe az utánszállítás és ellátás lebonyolításának vezetésében másodrangúvá vált, és szinte csak arra korlátozódott, hogy az alárendelt hadműveleti egységek anyagi helyzetét pontosan nyilvántartsa. Az anyagáramlás folyamatába a hadtestparancsnokság operatíván csak akkor avatkozhatott be, ha a kialakult harcászati helyzetnek megfelelően, időközben a hadosztályok részére kiutalt anyagmennyiséget célszerűbben újra el kellett osztani.²⁶ A beavatkozás hatékonyságát megkérdőjelezte, hogy ilyen esetekben a hadtestparancsnokság előzetes jelentési kötelezettséggel tartozott a hadsereg-parancsnokság felé, azaz a hadsereg szállásmester jóváhagyását minden ilyen esetben meg kellett várni.

A kialakított irányítási rendszerben a hadtestparancsnokságnak még a szabályozó funkciója sem maradt meg annak ellenére, hogy ennek veszélyeire, vagyis az utánpótlásban beálló zavarokra Putz Mátyás a már említett tanulmányában felhívta a figyelmet.²⁷ Az 1933-ban Vezérfonal az anyagi ellátás végrehajtására a csökkentett seregvonatokkal kapcsolatban című segédlet kiadásával a „központias” irányítási módszer és a rugalmas utánszállítási rendszer kialakítását azonban nem sikerült maradéktalanul elérni. Ugyanis a hadtestek szinte teljes kikapcsolásával adott esetben a seregvonatoknak olyan távolságot kellett áthidalniuk, amely magát az anyagáramlás folyamatát merevítette meg. Az akkor rendszeresített, főként fogatolt szállítóeszközökkel a mozgóháború törvényei szerint előtérbe került a tér dimenziójának szerepe. A fogatolt kocsioszlopok túl-

25. HL. Vkf. Elm. VI/3. o. 136.994/1933.

26. HL. Vkf. Eln. VI/3. o. 136.994/1933.

27. Putz Mátyás: i.m. A pályamű szerzője a hadtestparancsnokság szerepének növelésére nem dolgozott ki elfogadható koncepciót, azt javasolta, hogy a hadtest szerepét a hadsereg szállásmester állapítsa meg (ez ellentmond a hadsereg szállásmesterének utánszállítás lebonyolításáért való általános felelősségének, H. A.) a mindenkori helyzetnek megfelelően.

súlya, amit súlyosbított a hadtest irányító szerepének korlátozása, a minenkori helyzethez való rugalmas alkalmazkodás lehetőségét is kizárta, annak ellenére, hogy az időtényező szerepét az ellátóoszlop rendszerbe lépésével sikerült lecsökkenteni.

A kialakult merev szállítási láncolat az 1936. áprilisában életbe lépő „Fr.” hadrend bevezetésével párhuzamosan változtatni kellett, mert a megalakult önálló dandárok szállító egységeit csak a napi szükséglet szállítására tették alkalmassá. Az önálló dandárok felé irányuló utánszállítást a hadsereg szállásmestere az új hadrendben képtelen volt vezetni, ezért a Vezérfonalban meghatározott elveket módosítani kellett. A vezérkar főnöke által ezzel kapcsolatban 1937. március 3-án kiadott „*Irányelvek*” szerint, a megalkotandó szabályzatnak rugalmas ellátási és utánszállítási rendszert kellett kialakítania. A vezérkar főnöke a Vezérfonalban megállapítottakhoz képest az alábbi változásokat szabta meg: a hadműveleti anyagi szolgálat irányítását továbbra is a hadsereg - illetve az önállóan alkalmazott hadtest, vagy hadműveleti egység - az utánszállítást a Fővezérség, a hadsereg és a hadtest végezze. Az utánszállítás súlypontját a folyamatosság és a rugalmasság feltételeinek megvalósítása érdekében a hadtestre helyezték át.²⁸

Az 1924-ben kiadott Harcászati Szabályzatban a hadműveleti területen az utánszállítással és az ellátással kapcsolatos szabályzat előírásai, főként a rejtési szabályok betartása miatt általános elveket tartalmaztak. A konkrét határozványok főként a hadosztályokra vonatkoztak. A hadműveleti anyagi szolgálat végrehajtásával kapcsolatos szabályok nem különültek el irányítási szintenként a különböző szakutasításokban sem. Főként erre lehetett visszavezetni azt, hogy a hadijátékokon, alkalmazó megbeszéléseken a csapatok szakközegeinek tájékozottsága az elvárt szint alatt maradt. Többek között ennek okán is már 1932-ben felmerült a Harcászati Szabályzat átdolgozásának gondolata. A vezérkar anyagi osztálya (3.vk.o.) által kidolgozott javaslatában a megoldást abban látta, hogy a szolgálati ágakkal kapcsó-

28. HL. Vkf. Eln. VI/6.o. 72.112/1938

latos szabályokat a fegyvernemek feladataitól elkülönítve, függelékként, vagy külön füzetben, vezetési szintek szerint kell meghatározni.²⁹ A szabályzat kidolgozására csak 1937-38-ban kerülhetett sor. A szerkesztésre végrehajtását szabályzó „*Irányvonalban*” megerősítették a helyi erőforrások kiaknázásának elsődlegességét, amelyből törvényszerűen következett, hogy csak olyan anyagok utanszállításával számoltak, amelyekből a hadművelleti területen hiány volt. Az anyagi súlyképzést a hadművelleti siker zálogaként határozták meg, a harc-hadművelet eredményes megvívását olyan helyen látták biztosítottnak, ahol az erőfölény mellé anyagi fölény is párosult. Ebből az következett, hogy a rendelkezésre álló korlátozott szállítókapacitást is koncentrálni kellett, egyben a szállítóegységekkel szemben egyre erősödő elvárássá vált a feladat jellegéhez való rugalmas alkalmazkodás, vagyis a hosszabb előkészületek nélküli készenlét a csapat- és anyagszállításokra egyaránt.³⁰

Az 1938-ban kiadott Harcászati Szabályzat tervezetben, majd annak 1939-ben életbe léptetett véglegesített változatában az utanszállítás menetét a hadművelleti területen a Vezérfonalban meghatározottak figyelembevételével az 1931-ben javasolt szerkezetben szabták meg.³¹ Az elosztóállomásról az anyagszállítmányokat a hadsereg szállásmester kiadott rendelkezései alapján, a kezdőállomásra kirendelt vezérkari tiszt által meghatározott sorrendben, lehetőleg vasúton szállították az ellátóoszlopokhoz. Az ellátóoszlopok által telepített felvételező állomásról vagy átrakó állomásról a felvételező helyekig való szállítást a hadtestek, szükség esetén a hadosztályok végezték. A hadművelleti egységek részére kiutalt anyagszállítás ütemét az adott kötelék anyagi vezérkari tisztjének igényei szerint az ellátóoszlop parancsnoka szabályozta a lehetőleg gépkocsival járható út mentén települt felvételező helyig.³²

29. HL. Vkf. Eln. VI/3. o. 428/1932.

30. HL. Vkf. Eln. VI/6. o. 72.112/1938.

31. A szolgálati ágak működési rendjével az E-1-es H.Sz. 1939. III. része foglalkozott. A szabályzat a szolgálati ágak négy működési rendjével az E-1-es H.Sz. 1939. III. része foglalkozott. A szabályzat a szolgálati ágak négy csoportját határozta meg, úgymint A: tábori lelkeszi szolgálat, B. ellátó szolgálat: lőszer, tüzérségi anyag és fegyverzet pótlása, egészségügyi-, állategészségüg.,- , hadbiztossági-, műszaki (híradó) anyag-, anyag-gyűjtő és vonatanyag szolgálat, C: szállítószolgálat, D: Egyéb szolgálat: személyirányító-, táboriposta-, kat táboriposta-, katonai közigazgatási-, tábori rendészeti, egészségügyi rendészeti és kémelhárító-, hadtáp szolgálat és katonai igazságszolgáltatás.

32. E-1-es H. Sz. 1939. III. rész. 46-56 pontok. 20-22. o.

A tanulmányban reményeim szerint sikerült az olvasók számára bizonyítanom, hogy a Magyar Királyi Honvédségben a az anyagáramlás menetéről vallott nézetek és ennek megfelelően a kialakított gyakorlat állandóan változott. A fejlődést meghatározta a mozgó háborúról kialakított nézetek előretörése a hadtudományban, az ennek és a technikai fejlődés nyomán végbement szervezeti változások. Az ellátás modernizálását ugyanakkor hátráltatta a gépesítés magyarországi helyzete és hadsereg fejlesztés politikai és gazdasági korlátai. Ezért nem lehetett a magyar hadsereg ellátását a lefektetett elveknek megfelelően megvalósítani.

Felhasznált irodalom

- 1) *Berger Károly*: A Vezetés Kézikönyve. I—II. köt. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Bp. 1930.
- 2) **HADMŰVELETI ANYAGI SZOLGÁLAT**. A Magyar Királyi Hadbiztosi Tanfolyam kiadványa. Kiadási hely, idő, szerző és szerkesztő nélküli.
- 3) *Horváth Attila*: A Magyar Királyi Honvédség szállító szolgálatának működési elvei és annak gyakorlati kérdései (1922-41). Kandidátusi értekezés Budapest 1997.
- 4) *Koncz György*: Háborús élelmezés megszervezése a mai közlekedési viszonyok mellett. Közzétette az Magyar Katonai Szemle. 1933. évi. 10. szám. 161 - 193. o. és 1933. 11. szám 169 - 199. o.
- 5) *Nagy Sándor - Pisztrai László - Tóth József - Zimonyi István*: A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története (az őshazától 1949-ig). Zrínyi Katonai Kiadó és MN Hadtápfőnökség. Budapest, 1984.
- 6) *Putz Mátyás*: Háborús élelmezés megszervezése a mai közlekedési viszonyok mellett. Közzétette az Magyar Katonai Szemle. 1933. évi. 8. szám 159 - 173. o. és 1933. 9. szám 160 -187. o.

7) *Vajda Lajos* : Az anyagi szervek tagozódása, feladatköre, a háborús ellátás rendszere a Horhy-hadseregben. Hadtörténelmi Levéltár 2935. sz. Tanulmánygyűjtemény.

8) **VEZÉRFONAL AZ ANYAGI ELLÁTÁS VÉGREHAJTÁSÁRA A CSÖKKENTETT SEREGVONATOKKAL KAPCSOLATBAN.** Segédlet. A Honvédelmi Minisztérium kiadványa. Bp. 1933.

9) **E-1-ES HARCÁSZATI SZABÁLYZAT I. rész** Harcászati Elvek. A Honvédelmi Minisztérium 1924 évi kiadásának 1927. évi utánnyomása Bp.

10) **E - 1-ES HARCÁSZATI SZABÁLYZAT I - III. rész.** A Honvédelmi Minisztérium 1924. évi kiadása. Bp. 1938.